

Sartre'in Varlık Görüşünün Yol Açtığı Antropolojik Sorunlar

The Anthropological Problems of Sartre's View of Being

Esra Gülsüm Öztürk*

Özet

Sartre'in insan anlayışı kendi döneminde çok etkili olmuş bir görüştür ve günümüzde de etkisi sürmektedir. Bu çalışmada Sartre'in insan anlayışının dayandığı varlık görüşü antropolojik sorunlarla ilgisi bakımından ele alınmıştır. Özgürlük görüşünün temelindeki insan anlayışını ortaya koyabilmek için ilkin varlık görüşü ele alınmıştır. İki ayrı bölgeye ayrılan kendinde-varlık ve kendi-için varlık tan kendi-için varlık insan üzerinde durulmuş; insanı bir "tasarı" (proje) bununla ilgisinde "seçim yapan bir varlık" olarak kavramaya götüren bu varlık anlayışının yol açabileceği antropolojik sorunlar belirlenmeye çalışılmıştır.

İnsan "varlığının kumaşı" olarak nitelendirdiği özgürlük görüşünde, varolmanın ve özgür olmanın bir ve aynı şey olması insanın bu dünyadaki varlıksal durumu ile ilgisinde gösterilmiş; özgürlük, insanın varlık yapısının bir özelli-

Abstract

Sartre's view of human being has been very effective in his lifetime and even more resonant today. This view of being and its association with the anthropological problems have been discussed in this study. We start from his view of being in order to explain his conception of the human being which constitutes the foundation of his view of freedom. The division of Sartre's concept of Being into "being-in-itself" and "being-for-itself", but "being-for-itself" human has been discussed. An attempt is made to determine some potential anthropological problems regarding this concept of being, which defines the Human as a "project" and in correlation, "a being who makes choices".

In this view of freedom which is the fibre of the human being, to exist and to be free are shown as one and the same thing in their relation with the situation

* Dr., esraomerfr@yahoo.fr

ği olarak belirlenmiştir. Kendisini bu dünyada bırakılmış olarak bulan insan, varoluşuyla birlikte, gerekliliklerle dolu dünyada gerçekleştirilmekte olan projelerin ortasında kendini keşfeder. Sartre'a göre bu projede insan, sadece projeleri olan bir varlık değil fakat kendisi başlı başına bir projedir. Proje varlık insan nasıl olmayı tasarlarsa öyle olacaktır ve projeden kaçış yoktur. Bu bağlamda insan ile ilgisinde bilinç, proje, seçim, varlık arzusu gibi kavramlara değinilmiştir.

Felsefi antropolojinin konusu olan insanı, insanın varlık yapısını ele alırken Sartre'ın insanı belirli kavramlara indirgediği; örneğin insanı projeleri olan bir varlık olarak görmek yerine, onun kendisini bir proje olarak ele aldığı görülmüştür. İnsanı, “özgürlük”, “hiçleme”, “bilinç”, “seçim” kavramlarıyla ele alan Sartre onu yalnızca bir proje, gerçekleşecek bir tasarı olarak görür. İnsan kendini, kim olduğunu, varlığını seçimleriyle öğrenir. Bu da onun hep seçmek, şunu ya da bunu seçmek durumunda olmasıdır. Sartre'ın insan anlayışında görülen herhangi bir davranışı seçmenin, seçimini belirleyen bir ölçütün olmamasının, varlığını ona durmadan yenilenen seçimlerinin öğretecek olmasının, onu sırf seçimlerden ibaret bir varlık olarak görmesinin antropolojik açıdan ne gibi sorunlara yol açabileceği sorusu üzerinde durulmuştur.

of his existence in the world. Man who found himself abandoned on the earth, in a world of necessities, also discovers himself in the centre of projects which are taking place. According to Sartre a human being in this project is not only someone who projects but also a project entire of oneself. “A human being as a project” will be the one this human being envisages oneself and there is no escape from this project. In this context, the concepts of consciousness, project, choice, desire of being are examined.

The Human being is the subject of philosophical anthropology; while as we study Sartre, we observe that he reduces the Human to certain concepts, namely, instead of viewing the Human as an entity with projects, he regards the Human himself as a project. Sartre studies the Human Being in relation to concepts of freedom, nothingness, consciousness, choice, and regards him merely as a “project”, a desiring to be realized. “Man” learns his identity and self through his choices. This means he is constantly in the act of choosing, selecting this, or the other. Potential anthropological problems that would stem from Sartre's notion of the Human as a random chooser of attitudes without application of any criteria, his way of learning about ‘self’ through continuously renewed choices, are hereby examined.

Sartre'in insanı bilinç, proje, seçim, varlık arzusu gibi belirli kavramlarla belirlemesinin bir indirgeme olduğu, bunun da insana bir bütün olarak bakmayı engellediği belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Varlık, bilinç, proje, seçim, varlık arzusu

Sartre's description of the human being with the concepts of consciousness, project, choice and "desire of being" is actually a kind of reduction which makes impossible to consider the human being as a whole.

Keywords: Being, consciousness, project, choice, desire of being

Giriş

Fransız düşünce tarihine “yüzyılının entelektüeli” olarak geçmiş, De Gaulle’ün “Fransa’nın ta kendisidir” (*Sartre, c’est aussi la France*) dediği, “Fransa’nın 20.yüzyılı” diye nitelenen Sartre, Fransa’da bir fenomen (*Le phénomène Sartre*) olarak görülmektedir. Şüphesiz bunda onun yankı uyandıran varlık ve insan anlayışının ve aynı zamanda buna bağlı özgürlük görüşünün payı büyüktür. Annesi Anne-Marie’nin “Poulou”su olan Sartre, nasıl böyle bir Sartre, yani bir fenomen olmuştur?

Kendi ifadesiyle “yazıdan doğmuş” olan Sartre “*varlığını Fransa’ya ve dünyaya sunmak*” arzusunda olduğunu söylemiştir (Sartre, 2012, s. 93). İ.Ö 400’den günümüze, “Fransa’yı yapanlar” (*ceuxquiontfait la France*) olarak iki yüz parlak figürün içine girmesiyle bu arzusunun yerine geldiği de görülmüştür. Bu durumu Flavigny şöyle ifade eder:

Sık sık biçim değiştiren Sartre yapıtları, çoğunlukla anlaşılmamıştır çünkü bir görünüme özetlenmiştir: kimi zaman bağlanmış bir yazar (*écrivainengagé*), kimi zaman tiyatro adamı, kimi zaman varoluşçuluğun babası, kimi zaman halkların özgür kılınmasıyla mücadele eden, kimi zaman Fransız aydınının örnek modelidir... Hepsi budur ve bundan başka hiçbir şey yoktur. O Fransız 20. Yüzyıldır. (Flavigny, 2012, s. 373)

Sartre’in yaşamı ile yapıtlarının iç içe geçmiş olduğu görülür. Yapıtlarında işlediği konuları adeta yaşamıştır. “*Ancak eylem içinde, iş içinde gerçeklik vardır*” (Sartre, 2009b, s. 56) diyen Sartre’in kendisi de eylem içindedir. Sartre’in hemen hemen tüm eserlerinde *insan* ana konudur. İnsan gerçekliğini sadece yaşamak değildir amacı, onu tanımaya da çalışır. Flavigny, Philippe Petit’nin “*Sartre: le pari anthropologique*” den şöyle aktarmıştır: “*Sartre’da önemli olan, üstesinden gelinemez insan gerçekliğinin karakterini, yaşamak değil fakat onu tanıyabilmektir*” (Flavigny, 2012, s. 373).

Sartre, insan, insanın bilincinde olup bitenler onu fazlasıyla ilgilendirmiş, fenomenolojik psikoloji ile başlayan çalışmaları sonrasında varoluşsal psikanalize kadar ulaşmıştır. Genç Sartre, lisans üçüncü sınıf öğrencisiyken (1927), Sorbonne’da psikoloji profesörü Henri Delacroix danışmanlı-

ğında “ruhsal yaşamda imge: işlevi ve doğası” konulu bir yükseköğrenim tezi hazırlamıştır (Bertholet, 2009, s. 105). Bu çalışma belki de yaklaşık on yıl sonra ele alacağı imgeleme dair eserlerinin, fenomenolojik psikoloji çalışmalarının temeli olma niteliğindedir. Psikolojiye olan ilgisi Bergson ile başlamış, ardından bilinç çalışmaları Berlin’de Husserl ile devam etmiştir. Özellikle “imgeler” onun ilgisini çekmiştir. Çünkü imge olarak varoluş, fiili var oluş gibi değildir. Zihni yorarak güçlkle ele geçirilen bir varlık kipidir (Sartre, 2009c, s. 9).

İlk felsefe yapıtı *İmgelem (L’imagination)* 1936’da yayımlanmıştır. Daha sonra kendi fenomenolojisini oluşturduğu *Egonun Aşkınılığı (La Transcendance de l’ego)* 1937, bilincin yönelimselliğinin temellerinin atıldığı *Heyecanlar Kuramı Taslağı (Esquisse d’une théorie des émotions)* 1939, fenomenolojik bir psikoloji çalışması olan *İmgesel (L’imaginaire)* adlı eserleri 1940’ta yayımlanmıştır. İmgelerin işlevi ve doğası ile başlayan ilk çalışma, onu Bergson ve Husserl etkisiyle bilince ve bilincin yönelimselliğine götürmüştür. Sartre Husserl’den yola çıkarak geliştirdiği fenomenolojik imgelem çalışmaları ile bilincin özgürlüğüne ulaşmıştır. İmgelem ve bilinç çalışmalarının, *Varlık ve Hiçlik* (1943) te ele aldığı “kendi-için varlık” olan insan anlayışını oluşturmada önemli bir yeri vardır. “İnsanı anlama tutkum var” diyen Sartre (Sartre, 2006, s. 158) bu tutku ile ilgisinde imgelem konusu üzerinde durmuş bilinç imge ilişkisini irdelemiştir. Bu noktada Bertholet Sartre’in imgeye verdiği önemi Sartre’in *Castor’a Mektuplar (Lettre au Castor)* adlı eserinden şöyle aktarmıştır:

Başka biçimde uslamlamaya gitmeden düşünce sahibi olmaya çalışın. Göreceksiniz, düşünceler kendiliğinden gelir, insan düşüncesinde bir imge tasarlarsa, birden bir baloncuk gibi bir kabartı hisseder, ayrıca kendisine gösterilmiş bir yöndür bu; yapılacak işin hemen hemen tümü yapılmıştır, sadece anlaşılır dille ortaya koymak kalır. (Bertholet, 2009, s. 105)

Sartre insanı ve yaşam deneyimlerini anlamak ve anlamlandırmak için antropoloji, tıp, nörobilim, psikanaliz, psikiyatri, psikoloji gibi birçok disiplinden faydalanmıştır. Öyle ki kendisine algı ve imgeye dair araştırmaları için psikiyatr olan eski bir arkadaşı Daniel Lagache kontrolünde, Şubat

1935’te Sainte-Anne hastanesinde, kuvvetli bir psikotrop madde olan meskalin enjekte ettirmiştir (Lasowski, 2011, s.126). Normalde yalnız 4 ila 12 saat etkisi sürecek olan bu madde, halüsinasyonların canlanmasına neden olmuştur. Yaşamı boyunca tekrar eden bu korkunç görüntüler, dev deniz kabuklu yengeç halüsinasyonları, bölümler halinde, peşini bırakmamıştır. 1936 yılında basılan *L’imagination* adlı eserinde, meskalin etkisinde ortaya çıkan ve yaşam boyunca zaman zaman gördüğü söylenen bu görüntüleri kendi fenomenolojik analizlerinde kullanmıştır (Tellier, 2012, s.20). Aynı yıllarda birçok kez psikiyatri hastanelerini de ziyaret etmiştir. Sartre’ın insanı anlama çabasının Ecole Normale Supérieure yıllarında felsefe ve psikolojiye olan ilgisinden dolayı başladığı zamanla bir tutkuya dönüştüğü söylenebilir.

Bu kısa önbilgiden sonra bu yazıda Sartre’ın insan anlayışının dayandığı varlık görüşü göz önünde bulundurularak bu görüşün antropolojik bakımdan ne gibi sorunlara yol açabileceği üzerinde durulacaktır. Sartre’ın, insanı, “bilinç”, “proje”, “seçim”, “varlık arzusu” gibi kavramlarla belirleyen; insanı bir “tasarı” (proje) bununla ilgisinde “seçim yapan bir varlık” olarak kavramaya götüren bu anlayışının yol açabileceği antropolojik sorunlar belirlenmeye çalışılacaktır.

1. Varlık Görüşü

20. yüzyılda varoluşçuluğun önde gelen temsilcisi olan Sartre bilindiği gibi, felsefi düşüncelerini daha çok edebi yapıtlarıyla anlatmıştır. En önemli felsefi eseri ise *Varlık ve Hiçlik*’tir. Bu yapıtında Sartre Heidegger’in *Varlık ve Zaman* adlı yapıtına benzer şekilde varlığın araştırmasını yapar ama burada asıl işlediği konu, insandır. Bunun temelinde de iki bölgeye ayırarak araştırdığı varlık görüşü vardır. İnsanı, “kendinde-varlık” ve “kendi-için varlık” kavramlarıyla bağlantı içinde kavrayan Sartre buna dayanan bir varlık ve özgürlük görüşü ortaya koymuştur. Bu görüşe göre özgürlük, insan türünün yapısını, yapısının temel özelliğini ifade eder. Yani insan, varlık olarak temelinde özgürlüktür. Kendi ünlü deyişiyle söylenirse insan “özgür olmaya mahkûmdur” (Sartre, 2009b, s. 48). Bu görüşünü Sartre

şöyle de ifade etmiştir: “*İnsan, hiçbir şekilde, daha sonra özgür olmak için önce olmakta değildir, insanın varlığı ile ‘özgür oluşu’ arasında fark yoktur*” (Sartre, 2009a, s. 75). İnsan kendini kendi eylemleriyle sürekli olarak oluşturan bir varlıktır, yani “kendi-için varlık”tır ve özgürdür. Sartre’in insan anlayışını ortaya koyabilmek için önce onun varlık görüşünü ele almak uygun olacaktır.

Sartre’in günümüzde etkileri süren özgürlük görüşüne temel olan varlık görüşünde Hegel’in, Bergson’un, Husserl’in ve Heidegger’in düşüncelerinden esinlendiği, onların bazı kavramlarını alıp yeniden yorumladığı görülür. Örneğin Bergson’un *Bilincin Doğrudan Doğruya Verileri Üzerine Bir Deneme* adlı eserini keşfetmesiyle felsefeye ilgi duymaya başlayan Sartre, psikolojiye de yönelmiş ve bilinç kavramına eğilmiştir. Ama Sartre uzun çalışmalar neticesinde elde ettiği bilinç kavramını oluştururken psikolojinin yetmezliğini de anlamıştır. Böylece Husserl’e de yönelmiş ve onun düşüncelerinden yardım alarak bilinç kavramını geliştirmeye çalışmıştır. Husserl’in bu noktada Sartre’a etkisi, hocası Brentano’dan aldığı “yönelimsellik” kavramı ve bilincin “yönelimsel” olduğu düşüncesidir.

Özünde “yönelimsel” olan bilinç, Sartre için de üzerinde durulmaya değer bir konu olmuştur. Sartre, Brentano ve Husserl’den gelen “bilinç” ve “yönelimsellik” kavramlarına düşüncelerinde önemli bir yer verir. Çünkü ona göre *bilincin varlık* ile ilişkisi önemlidir. Bunda yine Husserl’in yanında Bergson’un da etkisi olduğu söylenebilir. Husserl’de bilincin varlıkla, bilen-bilinen bakımından ilişkili olması Sartre için önemli bir dayanak noktası olmuştur. Bu ilişkiyi Harun Tepe şöyle belirtir:

Husserl’de varolan olarak ortaya çıkabilecek her şey, varlıksal anlamını ve geçerliliğini yönelimsel olarak varsayılan bilinç yaşantısından alır. Varlıktan ve geçerlilikten söz etmenin kaynağını bulduğu yer bilinçtir, bilinç yaşantılarıdır. Bu anlamda varlıktan, yalnızca bilen, kavrayan bilinçle bağlantısında söz edilebilir. (Tepe, 2003, s. 20)

Sartre, bilinç ile varlık ilişkisi bakımından en temel iki kavramı, Hegel’den alıp yeniden yorumladığı “kendinde-varlık” (*l’être en-soi*) ve “kendi-için varlık” (*l’être-pour-soi*) kavramlarıdır. “Kendinde-varlık”

kavramı, bütün evreni, nesnelere alanını, “ne ise o olan” varlığı ifade eder. “Kendi-için varlık” kavramı ise, “bilinç sahibi insanı”, “ne ise o olmayan” varlığı ifade eder. Varlığı, “kendinde-varlık” ve “kendi-için varlık” ayrımıyla bilinç ve insanla ilişkilendirerek ele alan Sartre, kendinden önceki varlık araştırmalarını gözden geçirerek varlığın “kendi için varlık” olarak “bilinç” olma durumuna ağırlık vererek araştırmasını buna yöneltir.

2. Bir tasarı (proje) olarak insan

Varlık ve Hiçlik ile ilgili bölümlerde görüldüğü gibi Sartre’ın felsefi soruşturmasının başlangıcı varlıktır. Kendisi bunun “fenomenolojik bir ontoloji denemesi” olduğunu söyler. Ama onun, varlığı araştırması yalnızca ontolojik bir araştırma değildir. Bu araştırmanın fenomenolojik bir antropoloji olduğu görülmektedir. Kalkış noktası insan olmamakla birlikte insan üzerine bir araştırmadır. Bu fenomenolojik bir antropolojidir çünkü o, varlığı, insanı bilmek için araştırır (İyi, 2010, s. 327-330).

Peki, Sartre böyle bir yerden, yani varlıktan başlayarak insanla ilgili nasıl bir bilgiye varmıştır?

Sartre’da “insan”la ilgili ilk akla gelen cümle “insan, özgürlüğe mahkûmdur”. Burada özgürlük, insanın varlık yapısının bir özelliği olarak ortaya konmaktadır. İnsanın varlığı ile özgür oluşunun arasında bir farkın olmamasıdır yani bu niteliğin sonradan kazanılmayacağıdır. Bu özgürlük anlayışı, kaynağını “varoluş özden önce gelir” diyen felsefeden alır. Felsefi antropolojinin konusu olan insan, insanın varlık yapısı bu anlayışta nasıl ele almıştır?

İnsan “bir geleceğe doğru atılan” ve bu “geleceğe doğru atılışın bilincinde” olan bir varlıktır. Herhangi bir nesne değildir o, kendini öznel olarak yaşayan bir *projedir* (Sartre, 1996, S. 30). Latince “projectare” (*pro-jeter*) “öne atmak” fiilinden gelen (*projet*) proje kavramı (*pro-jectus*), varoluşçu felsefede daima bir amaca doğru atılan insanın, bizzat varlığını belirtir. Bilinçli bir yönelim olan insan eylemi de bir projedir. Sartre proje kavramına kendi görüşü çerçevesinde yeni bir içerik kazandırmıştır. Sartre için insan sadece projeleri olan bir varlık değil fakat kendisi bir *projedir* (Blay,

2012, s. 865). Bir tasarı (proje) varlığı olan insan, nasıl olmayı tasarlarsa öyle olacaktır. Bu şu anlama gelir; O, her ne ise olduğu şey değildir fakat olmak zorunda olduğu şeydir. İnsan ancak gerçekleştirmek zorunda olduğu projesiyle anlaşılabilir. Seçimleriyle varlığının sorumluluğunu üstlenecektir. İnsanın dünya karşısındaki tavrı, herhangi bir şeyi seçmesi onun *özgür projesidir*. O, seçimleriyle varoluşuna bir öz kazandıracaktır.

Varlığı kendinde-varlık ve kendi-için varlık olarak keskin bir şekilde ayıran Sartre'a göre kendi-için varlık olarak insan bir bilinç varlığıdır. Tercihleriyle kendini oluşturacak olan, isteyen, arzulayan bir varlık olarak insan, "*bir girişimler zinciridir. Bu girişimleri yaratan bağlantıların toplamı, bütünüdür*" (Sartre, 1996, s. 57).

Kendi-için varlık ve kendinde-varlık arasındaki bağıntı kendi-için varlığın kendisidir ve bu da kendinde-varlığın hiçlenişinden başka bir şey değildir. Kendi-için varlık yani insan, "*varlığın bağrındaki bir varlık deliği*" gibi ifade edilmiştir. Kendi-için varlık "ufacık bir hiçleyiş" olarak ortaya çıkar ve kendinde varlığı "altüst etmeye" yeter. Sartre'a göre "bu altüst oluş, dünyadır" (Sartre, 2009a, s. 762). İnsan-dünya ilişkisinde bilinç varlığı insan, altüst ettiği dünya aracılığıyla, hiçleniş yani içsel olumsuzlama olarak "olmadığı şeyi" yani "daha olacak olduğu şeyi" kendisine duyurur. "Kendinde tarafından öldürülen" insan varlığı, sorular sorabilen, sorgulayıcı bir varlıktır. İnsanda varoluş-öz ilişkisi, nesnelere dünyası gibi değildir. "*İnsanın özgürlüğü insanın özünden önce gelir ve onu mümkün kılar*". Bu varlığın yani insanın özü, "*onun özgürlüğü içinde askıdadır*". Hazır verili bir öz ile doğmamıştır ve varlığına bir öz kazandırmak için sürekli bir atılım halinde olacaktır. Sorgulama yapabiliyor olması kendisini de hep soru halinde bırakacaktır. Asla verili olmayan varlığı hep askıdadır (Sartre, 2009a, s.761).

Sartre *Ahlak İçin Defterler (Cahiers pour une morale)* eserinde bu iki varlığı, yani kendinde ve kendi-için varlığın ilişkisini "edilginlik" (*passivité*) ve "saf etkinlik" (*puractivité*) olmak bakımından ele almıştır: "Kendinde-varlığın kendi-için varlık üzerinde bir tek bağıntısı vardır: bu da edilginliktir (*passivité*). Kendi-için varlık ise, saf etkinliktir" (Sartre, 1983, S. 57). Etkinlik halinde olan kendi-için varlık hiçlemektir. Çünkü o bir

projedir, aşıştır. İki varlık arasındaki ontolojik bağ Sartre şöyle açıklamıştır: “Edilginlik tamı tamamına kendinde ile *benim bağımıdır (maliaison)*” (Sartre, 1983, s. 57). Sartre’a göre bu bağ “ontolojik” ve aynı zamanda “pratik” bağdır. Kendinde-varlık ile kendi-için varlık arasında karşılıklı olarak oluşur. Kendinde-varlık *tehdit ettiği (menace)* için etkin hale gelir. Kendinde-varlığın etkinliği zaten yalnız *yıkıcı* (tahrip edici/destructive) *dır* (Sartre, 1983, S. 57). İnsan-dünya ilişkisinde dünya insanı tehdit ederek etkin olmaya iter. Bu sürükleniş onu tahrip eder.

Sartre varlıkta bir yanda doluluk ve tamlık (*plénitude*), diğer yanda hareketlilik (*mobilité*) özelliği belirleyerek varlığı birbiriyle iletişim kuramayan iki kısma bölmüştü (Mounier, 2010, s. 113). Kendisinden başka bir şey olamayan, “ne ise o olan” kendinde varlığın gücü yoktur. Böylece nesnelere dünyası ve evren olmak bakımından kendinde-varlık, kendiliğindenliği reddeder. Kendiliğindenlik (*spontanéité*), ancak düşünen bilinç varlığı olan insanın özelliğidir. Cansız nesnelere dünyası tam ve eksiksiz, tamamlanmış iken, eksiklik yalnızca insanın dünyasındadır. Bilinçli bir şekilde nesnelere yönelen insanın bir iç dünyası, *devinimi* vardır. *Bilinci ve düşünümü* sayesinde insan, her an olduğundan başka şeylere sürüklenerek mevcut durumundan ayrıлып *kendini aşma* imkânına sahiptir. İnsan, tıpkı “özgürlüğe mahkûm” oluşu gibi eksikliğini gidermek için bir erek doğrultusunda hareket etmeye yani *etkin olmaya da mahkûmdur*. Etkinlik, sürekli oluşacak olan (oluş içindeki) insanın yapısal bir özelliğidir.

3. Seçim yapan bir varlık olarak insan

Bu dünyaya “atılmış”, “fırlatılmış” bir insan, bir şekilde burada, öylesine ve sebepsiz olarak vardır. Varoluşçularda bu aynı zamanda varoluşun olumsuzluğu (*la contingence*) olup Heidegger ve Sartre tarafından bu, olgusalılık (*la facticité*) olarak da adlandırılır. Mounier “insan varoluşunun dramatik kavranışını” ele alırken onun olgusallığını ve olumsuzluğunu şu şekilde ifade etmiştir:

İçimizden her biri, sırası gelince, burada bulunur, burada, şimdi, orada olmaktansa burada, bilinmiyor, manasızdır. Bilince ve dünyaya uyandığı

zaman, şimdiden oradadır, orada olmayı sormamıştır. Tıpkı oraya onun atılmış olduğu gibi—kim? hiç kimse, -- niçin? hiçbirşey için. Başlangıçtan gelen durumumuzun hissi, en üstün his, onun çok uzağında hiçbir şey yok gibidir. Bir çılgın hikâyenin içinde seyahatle dopdolu uyanırım. Bu hatırlatılır ‘nous sommes embarqués’ bindirildik, *l’homoviator* (yolcu insan). Sadece, bir taraftan, görünmeyen esintiler tehlikeli durumdaki gemiyi yönetirler, diğer taraftan, akıntı ve rüzgâr etkisiyle sapma kesin ve umutsuzcadır. Bu his o kadar kamaştırıcıdır ki Sartre bunu yeni bir ayrıntıyla çevirip ele alır ve bunun ontolojik etkisi çok önemlidir: varlık *de trop* fazladandır. (Mounier, 2010, s. 35)

Kendinde-varlık ve kendi-için varlık bağında, varlığın özelliği olarak “fazladan” (*de trop*) olarak yer alan insanın hiçbir belirlenimi yoktur; insan özgürlüktür. Çılgın bir hikâyenin ortasında uyanan insan için özgürlüğün temel edimi ise seçmektir. Seçmek ise durmadan yenilenen bir edimdir. Bu durumda insan sürekli seçme edimi içindedir. Dolayısıyla insan, dünya üzerinde kendini, kendi seçimleriyle oluşturacak olan bir varlıktır. İnsan, kendini seçerken dünyayı da seçmektedir. “*Seçim yapmak için bilinçli olmak ve bilinçli olmak için de seçmek gerekir. Seçim ve bilinç bir ve aynı şeydir*” (Sartre, 2009a, s. 584). Demek ki insan her türlü ve durmadan yenilenebilen seçimiyle dünyayı ve kendi varlığını keşfedecek olan bir varlıktır. Seçme ediminin insanı her yönden kuşatan bir edim olduğunu ve bu edimin aynı zamanda onun varlığı olduğunu şöyle anlatır:

Buruşuk ya da ütülü, sıradan ya da özenli giysilerim, mobilyalarım, evimin bulunduğu sokak, yaşadığım kent, çevremdeki kitaplar, oyalanma alışkanlıklarım, benim olan her şey, yani sonuçta durmadan bilincinde olduğum dünya-en azından baktığım ya da kullandığım nesne aracılığıyla içerilmiş imlem olarak-, her şey bana seçimimi, yani varlığımı öğretir (Sartre, 2009a, s. 585).

İnsan, kendini, kim olduğunu, varlığını, seçimleriyle öğrenir.

İnsanı, “özgürlük”, “seçim”, “hiçleme” ve “bilinç” kavramlarıyla ele alan Sartre onu yalnızca bir proje, gerçekleşecek bir tasarı olarak görür. Bu da onun hep “seçmek”, şunu ya da bunu seçmek durumunda olması demektir. Sartre’ın bu insan anlayışı (insanı) üzerinde durulması gereken,

kimi sorulara açık bir anlayış gibi görünmektedir. İnsan acaba sadece seçimlerinden ibaret bir varlık mıdır? Varlığını ona öğretecek olan durmadan yenilenen seçimleri olarak görmenin sonuçları ne olabilir?

Nitekim durmadan seçimimize angaje oluruz ve durmadan bu seçimi aniden tersine çevirme, gidişatı durdurma imkanına sahip olmanın bilincini taşıyoruz, çünkü geleceği bizatihi varlığımızla projelendiriyoruz ve ne olduğumuzu gelecek aracılığıyla kendi kendimize duyurarak bu varlığı varoluşsal özgürlüğümüzle durmadan kemiriyoruz. Ne var ki asla *gerçek* düzeyine geçmeden her zaman *mümkün* olarak kalan bu gelecek üzerinde hiçbir etkimiz olmaz. Böylece şimdiki seçimimizin hiçlenişi bizi durmadan *tehdit eder*, kendimizi olduğumuzdan başka türlü seçmenin –ve dolayısıyla başka bir hale gelmenin- devamlı tehdidini yaşarız (Sartre, 2009a, s. 587).

Demek ki, doğduğu andan ölümüne kadar seçmek durumunda kalan insan, seçimleriyle gidişata kendisinin yön verdiğinin bilincindedir. Öyle ki yaşamın akışını tersine çevirebilir, durdurabilir ya da devam edebilir. Olduğundan başka türlü olabilme imkânı, yani her daim seçebiliyor olmanın bilinci insanın varlığını *tehdit eder*. İnsan her an olduğundan başka bir hale gelebilir. Bu varlık, *oluşun varlığıdır*. Geçişler, oluşlar “ne ise o değil” “ne değilse o olabilen” varlık olan *insan ile*’dir. Sartre insanı tehdit eden bu mutlak değişimin devamlı olarak öngörülmez ve anlaşılmaz kaldığını söyler. Durmadan yinelenen seçim özgür seçim kaçınılmazdır. İşte bu yüzden “insan özgürlüğe mahkûmdur”. Var olduğu an itibarıyla seçecektir. Şunu ya da bunu seçmek konusunda özgürdür, ama mutlaka şunu ya da bunu seçmek zorundadır. Seçmeden var olunamaz. Bu seçim belki bir huzursuzluk içinde yapılacaktır ama mutlaka yapılacaktır. İnsan seçmeden yapamaz.

Öncelikle belirtelim ki, bütünsel amaçların seçilişi bütünüyle özgür olmakla birlikte, bu seçim ne zorunlu olarak, hatta ne de çoğu kez sevinçle gerçekleştirilir. Kendimizi seçme zorunluluğumuzu, güç istenciyle karıştırmamak gerekir. Seçim boyun eğme ya da huzursuzluk içinde yapılabilir, bir kaçış olabilir, kendini aldatarak gerçekleştirilir. Kendimizi kaçan, ele gelmez, duraksayan, v.b gibi seçebiliriz; hatta kendimizi seçmemeyi bile seçebiliriz: bu farklı durumlarda, amaçlar, fiili bir durumun ötesinde ortaya

konur ve bu amaçların sorumluluğu bize aittir: varlığımız her ne olursa olsun, bu varlık seçimdir ve kendimizi “büyük” ya da “soylu” ya da “aşağı” ve “aşağılanan” olarak seçmek de bize bağlıdır (Sartre, 2009a, s. 595).

İnsan özgür şekilde seçer; ama bu seçimin her zaman sevinçle gerçekleştirileceği anlamına gelmez. Farklı hallerde kendini seçen insan, bu hal ne olursa olsun seçiminin sorumluluğunu üstlenir. İnsan neyi seçerse seçsin, bu seçim onun seçimidir ve onun kararına bağlıdır. Seçtiği şekilde kendini gerçekleştirecektir. Seçimi her ne olursa bu seçimin sonuçlarına katlanacaktır. Sartre'ın *İş İştten Geçti* adlı romanında, öldükten sonra karşılaşıp birbirine âşık olan bir çift 24saat süreyle, belli koşullar altında dünyaya dönme izni verilir. Bu çift birbirleri için yaratılmış ama dünyada karşılaşmamıştır. 140.madde yerine getirilmesi gereken bazı şartlar ile bu çifte tekrar yaşama hakkı kazandıracaktır.

Madde 140: Şayet birbiri için yaratılmış olan bir çift, idareye ait bir hata yüzünden, sağlıklarında karşılaşmamışlarsa, haksız yere mahrum edildikleri aşkı gerçekleştirmek ve müşterek hayatlarını yaşamak üzere, yeryüzüne dönmek isteğinde bulunabilirler ve bazı koşullar altında buna izin alabilirler (Sartre, 1992, s. 70).

Birbirleri için yaratılmış Pierre ve Eve, bu çiftin yerine getirmesi gereken, “yirmi dört saate kadar güvenle ve bütün varlığıyla sevişme” şartıdır. Yaşama hakkı ancak bu şart ile kazanılacaktır. Kaldıkları yerden devam etme şansı verilmiştir. Başaramama durumunda ölümler dünyasına geri dönecek olan bu çiftin yapacağı seçim ve alacağı karar çok önemlidir. Belirli bir süre olduğundan durumun telafisi de mümkün değildir. Her ikisi de birbirlerini sevmesine rağmen, amaçları doğrultusunda hareket etmiş ve şartı yerine getirememiştir. Bizzat kendini istedikleri gibi seçip, aynı hatayı yapmış ve sonuçta ölümler dünyasına geri dönmüşlerdir. Demek ki seçim önemlidir, oyun bittiğinde iş işten geçmiş olacaktır. “*Meğerse iş işten geçmiş. İnsan bitmiş bir oyunu tekrarlayamıyor*” (Sartre, 1992, s. 144). Seçimi varlığıdır.

Seçimleriyle özgürlüğünü ortaya koyan insan varlığı için “seçim” ve “hiçleme” aynı şeydir. “*Kendimizi seçmek, kendimizi hiçleştirmektir, yani*

bir geleceğin ortaya çıkıp, geçmişimize bir anlam kazandırarak ne olduğumuzu bize bildirmesini sağlamaktır” (Sartre, 2009a, s. 587). Seçim bizzat insanın kendisinin ne olduğunu kendisine bildirerek varlığını ona öğretecektir. Çünkü varlığının *kumaş*ıdır. İnsan kendisini durmadan yenilenen seçimleriyle kavramak ve bu yol ile varlığına ulaşmak durumundadır. Daha önce de belirtildiği gibi *özgürlük, seçim ve hiçleme* bir ve aynı şeydir.

Böyle bir özgürlük görüşüyle insanı belirleyen Sartre’ın insanının sabit bir karakteri, bir belirlenimi yoktur. Romanlarında başkahramanlar, belirsizlik içindedir. O bunu, reddeder. İnsanın sabit bir karakterinin olmamasıyla ilgili eleştirilere Sartre şöyle cevap vermiştir: “*Kişilerimi özellikle rahatsız edici kılan şey, onların açıklığıdır*”, “*onlar kendilerinin nasıl olduklarını gayet iyi biliyorlar ve böyle olmayı tercih ediyorlar*” (Sartre, 2009b, s. 25). Bu durumda tercihleriyle kendini oluşturacak insan, ne olmayı isterse onu olabilir. *Korkak* ya da *kahraman* olması kendi elindedir. Sürekli yenilenebilen seçimleriyle aynı kalması söz konusu değildir. Vazgeçebilir ve başka türlü davranabilir.

Özgürlük yolları adlı romanım için sık sık öne sürülen eleştirilerden biri de şudur: “Güzel ama bunca titrek, pısrık kişileri nasıl olur da sonradan kahramanlığa yükseltirsiniz!” Doğrusu ya, olsa olsa böylesi bir eleştiriye gülünür ancak. Bu eleştiri yapanlar sanıyorlar ki korkak ya da kahraman olarak dünyaya gelir insan; anasından nasıl doğmuşsa öyle kalır, hiç değişmez. Neden böyle sanıyorlar, dersiniz? Neden olacak, böyle düşünmek işlerine geliyor da ondan (Sartre, 2009b, s. 59).

İnsan seçimiyle “kendinin özgür projesi” olarak, kendine şu ya da bu varoluşu kazandırmak zorundadır. Her ne isterse onu olacak olan varlığın özgürlüğüdür bu. Seçiminden yani varoluşundan sorumludur. Tüm (var) olma tavırları insanın özgürlüğünü gösterir. Peki, insan sorumlu ise eğer, keşfedilmeyi bekleyen dünya karşısında insanın tavrı ne olmalıdır sorusu akla gelmektedir. Sartre herhangi bir tavrın daha ayrıcalıklı olmadığını ve hepsinin aynı biçimde özgürlüğü gösterdiğini ifade eder:

...bana dünyanın büyülü ya da teknik görünümünü seçmeye karar verdirecek olan kimdir? Dünyanın kendisi olamaz--- çünkü dünya kendini göster-

mek için keşfedilmeyi beklemektedir. Şu halde kendi-içinin, kendi projesi içinde dünyayı büyüğü ya da akılcı olarak açığa çıkararak olmayı seçmesi gerekir, yani, kendinin özgür projesi olarak, kendine büyüğü varoluşu ya da akılcı varoluşu kazandırmak zorundadır. Bu varoluşların her ikisinden de o *sorumludur*; çünkü ancak kendini seçerse olabilir. Dolayısıyla istençli edimlerinin olduğu kadar heyecanlarının da özgür temeli olarak görünür. Korkum özgürdür ve özgürlüğümü gösterir, olanca özgürlüğümü korkumun içine yerleştirmiş ve kendimi şu ya da bu koşulda korkak olarak seçmişimdir; bir başka koşulda istençli ve cesur olarak varolacağım ve olanca özgürlüğümü cesaretimin içine yerleştireceğim. Özgürlük karşısında ayrıcalıklı hiçbir psikik fenomen yoktur. Bütün “olma tavırlarım”, aynı biçimde özgürlüğü gösterir, çünkü hepsi de kendi kendimin hiçliği olma tarzıdır. (Sartre, 2009a, s. 565)

Varoluş özden önce gelince, insan özünü yaratmak zorundadır. Önceden belirlenmiş bir öz olmayınca, bu öz yaşam içinde kazanılacaktır. İnsan seçimlerine ve eylemlerine göre varoluşuna bir öz kazandıracaktır. Hiç durmadan yinelenen seçimlerle eylemine angaje bir insan varlığı, her an olduğundan başka türlü davranmayı seçebilir. Henri Mougins Sartre'ın roman kahramanlarından şu şekilde bahseder:

Romanlarının kişilerinden söz eden Sartre, şunu fark ettiğini (çünkü bu ona fark ettirilir) anlatır: Her birinin yüreğinde, “bir şahsiyet değil, belirsizlik, hiçlik” vardı. Kendiliğinden yaptığı şeyleri, sonrasını hesaplamadan yaptığını itiraf eder, bir tutumun diğer tutumlara göre gerçeğe yakınlık içinde olup olmasını asla ölçüp biçmez” ve böylece, “onun kişilikleri herhangi bir şey yaptıktan sonra, gene başka herhangi bir şey yapabilirler... Avantajlı olan ise, bizim önceden bilinemezliğe sahip oluşumuzdur”. Zira öyle görünüyor ki, o felsefi düşünceleri, roman kişilerini ele aldığı gibi ele almaktadır. Bu roman kişileri, belirsiz, önceden bilinemez ve karakersizdirler ve onlar, herhangi bir şeyi yaptıktan sonra, rahatlıkla başka saçmalıklar da yapabilirler. (Mougins, 2004, s. 106).

İnsan, içinde belirlediği dünyada, “kendisi tarafından getirilmeyen anlamlar karşısında” bizzat edimleriyle kendini seçmek zorundadır. Seçmek sadece birçok olasılıklar arasında seçim yapmak değildir. *Seçmek* apaçık

bir şekilde *var olmaktır*. İnsan kendisini seçerken dünyada var olma tarzını da seçer.

...biz seçimiz ve varlık, bizim için bizi seçmektir. İzdırabını çektiğim bir sakatlığı bile, yaşamakta olmamdan ötürü üstlenirim, kendi projelerime doğru onun ötesine geçerim, bu sakatlığı varlığım için zorunlu engel yaparım ve kendimi sakat olarak seçmeksizin, yani sakatlığımı oluşturduğum tarzı (“hoş görülemez”, “aşağılayıcı”, “gizlenmesi gereken”, “herkese gösterilmesi gereken”, “gurur nesnesi”, “başarısızlıklarımın doğrulanması”, vb. olarak) seçmeksizin sakat olamam (Sartre, 2009a, s. 431).

Seçim olmaksızın özgürlük olamayacağından, insan seçmeye *zorunludur*. Ve insan kendi kendisini “varlığının içinde değil” de “varlık tarzının içinde” seçer ve bundan sorumludur. Sartre insanı kesin bir tanımlama ile “durum-içinde-varlık” (*être-en-situation*) olarak ifade eder. Sartre insanın, “başka varolanların ortasında bir varolan” olarak varoluşuna anlam verebilmesinin ancak kendini bir varlık tarzı içinde seçmesi ile mümkün olacağını söyler. “Bu amacın seçimi, bir *henüz-varolan-olmayan*’ın seçilmesidir” (Sartre, 2009a, s. 681). İnsan kendisini çevreleyen gerçekliklerle dünyanın ortasında konumlanmıştır, bir durum içindedir ve seçmeye zorunludur.

Sartre’in özgürlüğe ilişkin ontolojik kavrayışında, insan gerçekliğiyle ilgili şu nokta vurgulanabilir: “Olma”, “yapma”ya indirgenmiştir. Bunu şu şekilde ifade eder: “*Böylece insan-gerçekliği etkimek için önceden var değildir, insan-gerçekliği için olmak, eylemektir ve eylemekten vazgeçmek, olmaktan vazgeçmektir*” (Sartre, 2009a, s. 600). Bu kavrayışa göre insanda doğuştan hiçbir nitelik yoktur. İnsan kendisini baştan sona eylemleriyle inşa edecektir. Çünkü “*Edim olarak insan-gerçekliği kendini ancak kendi varlığı içinde veriden kopuş olarak kavrayabilir. İnsan-gerçekliği veriden koparak ve onu henüz-var-olmayanın (non-encore-existant) ışığında aydınlatarak veriyi var kılan varlıktır*” (Sartre, 2009a, s. 602). Sartre aynı zamanda verinin değerlendirilmesi için bu kopuşun zorunlu olduğunu söyler. Burada “veri” şu anlama gelir: Amacını ortaya koyan insan, kendini seçer ve veriyi amaçtan hareketle değerlendirir. “*Kendinde-varlık, varlık-olma-*

yanın ışığında aydınlanır” (Sartre, 2009a, s. 602). İnsan bir dünya içinde belirir. Sartre’a göre veri budur. Dünyaya kendisi tarafından getirilmeyen anlamlar karşısındadır. Bağlamı çoktan belirlenmiş olan bu dünyanın içinde, kendini seçmek zorundadır. Bilinç varlığı insan her an belli bir *amaca doğru* yönelerek var olur. Sartre bilinç-veri ilişkisini ele alırken bilincin veri olmaksızın var olamayacağını ama bunun, bilinci verinin koşullandırdığı anlamına gelmeyeceğini belirtir:

Bilinç, verinin düpedüz olumsuzlanmasıdır, varolan belli bir veriden uzaklaşma ve henüz varolmayan belli bir amaca doğru angaje olma olarak varolur. Ama ayrıca, bu içsel olumsuzlama da kendi kendisi karşısında durmadan mesafe alan bir varlıktan başkasının edimi olamaz. (Sartre, 2009a, s. 603)

Sartre’a göre burada ancak olumsuzlama ile bir dünyanın ortaya çıkması mümkündür. Aksi durumda yani kendi-için varlık eğer kendi kendisinin olumsuzlanması olmasaydı, kendinde başka bir şey olamayan şey yani *ne ise o* olurdu. Düpedüz bir *veri* olurdu. Değişmez, kendi kendisiyle dolu varlık hiçbir olumsuzlama içermeyen kendinde varlıktır. Oysaki kendi-için varlık olan insan, kendisi karşısında durmadan mesafe alabilen varlıktır. Sorular soran ve olumsuz yanıtlar alabilen bilinç sahibi varlık olan insanda sonsuz değişme kapasitesi vardır. O ‘şimdi olduğu şey’ ile tanımlanamaz; çünkü tanımlandığı anda, başka bir şey olma yoluna girmiştir. Olduğu şeyden öteye gitme imkânı sadece kendi-için varlık insanda vardır.

Her zaman eyleme angaje olan insanın özgürlüğü aynı zamanda onun varlığıdır. İnsan kendini seçerek var olur. Ancak yapılmakta olan seçim ile kendini ve dünyayı kavrar. “Özgürlük bu seçimin hep belirlenmemiş olması durumudur”. Herhangi bir yardım almaksızın ve dayanak noktası olmadan yapılan seçimin saçma olduğunu belirten Sartre’a göre, bu saçmalığın gerekçesizlik olmayıp seçmeme imkânının bulunmamasıdır. İnsan kendini dilediği gibi seçebilir. Yine aynı sonuca, daha önce de söylenmiş olan şeye geliyoruz: İnsan gerçekliği için nedeni *olmak* ve *seçmek* bir ve *aynı* şeydir. İnsan (var) “olma”yı, reddedebilir mi? Bu bile mümkün değildir. Burada akla, intihar eylemi gelebilir. Sartre için intihar, “(var)olmanın seçimi ve olumlanmasıdır” (Sartre, 2009a, s. 603)

Dünya içinde sürekli olarak seçim yapacak olan insan, özgür projesiyle vardır. “*Özgür proje temeldir, çünkü benim varlığımdır*” diyen Sartre için söz konusu bu proje, var olmak için durmadan yenilenmek zorundadır. *Kendini hiç durmaksızın seçen bir varolandır insan. Bizzat seçimleriyle, olduğundan başka türlü olabileceğini ortaya koyabilir.*

Burada Sartre’in insanı tümüyle seçim ve edimlerden ibaret olarak gördüğü dikkati çekmektedir. Acaba insan tümüyle seçim ve edimlerden ibaret midir? İnsan burada bir bütün olarak ele alınmayıp sadece seçme edimi ile sürekli seçme edimi ile ele alınmıştır. Özgürlük seçme özgürlüğüdür, seçmeme özgürlüğü değildir. Seçmemek de bir seçme’dir: seçmemeyi seçmektir. Her durumda bir seçim yapma söz konusudur.

Kendi-için, sonradan kendisi olmak üzere önce insan değildir ve kendisini a priori olarak verili bir insan özünden itibaren oluşturamaz; tam tersine, kendini, kişisel kendi olarak seçmek için gösterdiği çabalarıdır ki, kendi-için, kendisini bir insan kılan birtakım toplumsal ve soyut özelliklerin varoluşunu ayakta tutar; insan özünün öğelerinin peşinden gelen zorunlu bağlantılar ancak özgür bir seçim temelinde ortaya çıkarlar; bu anlamda her kendi-için kendi varlığında insan türünün varlığından sorumludur. (Sartre, 2009a, s. 649)

İnsanın özü önceden belirlenmiş değildir. Verili bir insan özünden bahsedilemez. Kendisini seçerek özünü elde eden insan, özgür seçim ile kendisini insan kılabilir. İnsan kendisini seçerken tüm insanları da seçmiş olur. Bu varlık insan türünün varlığından sorumludur. Seçim insanı her an sorumlu tutar, herkese ve her şeye karşı sorumlu. Her durumda seçmek zorunda olan insan, kendi kendini seçmeden edemez. İnsan zaten kendisi bir projedir. “*Sonsuz sayıda mümkün proje vardır, tıpkı sonsuz sayıda mümkün insan olduğu gibi*” (Sartre, 2009a, s. 700). Sartre “varlık projesi”, “varlık arzusu” ya da “olmak eğilimi” nitelendirmelerini kendi-için varlığın varlığından ayırmaz.

Sartre için “özgürlük eksiklikle bir ve aynı şeydir”. Kendi-için varlık olan insanın seçme nedeni, onun bir eksiklik, tamamlanmamışlık olmasıdır. (Var)olmak arzusuyla sürekli atılımda bulunmaktadır. İnsan özgürlük olduğu için seçer.

...varlık projesi, mümkün olan ve değer ile varlık arasında hiçbir fark yoktur. İnsan, temelde *varlık arzusudur* ve bu arzunun varlığı ampirik bir tümevarımla gösterilmemelidir; bu arzunun varlığı kendi-içinin varlığının a priori olarak betimlenmesinden çıkar, çünkü arzu eksiklidir ve kendi-için, varlık eksikliğini kendi kendinde taşıyan varlıktır. (Sartre, 2009a, s. 701)

Burada da insanın, aynı zamanda “varlık arzusu” olarak ele alındığı görülür. İnsanın, eksikliğini çektiği şey, arzusunun nesnesi nedir? Kendi-için varlık olan insanın, eksikliğini çektiği varlık, kendindedir.

Kendi-için, kendindenin hiçlenişi olarak belirir ve bu hiçleyişi kendineye yönelik proje olarak tanımlar: hiçlenen kendinde ile kendisine doğru atılımda bulunulan kendinde arasında, kendi-için hiçliktir. Böylece, ben olan hiçleyişin hedefi ve amacı, kendindedir. Böylece, insan-gerçekliği kendinde-olmak arzusudur. (Sartre, 2009a, s. 702)

Bu varlık neyi gerçekleştirmek ister? “Kendi-için projesi *kendi için olarak olmaktır*, ne ise o olan bir varlık olmaktır”, o (var)olmak için atılımda bulunur. Bilinç varlığı olan insan “ne değilse o olan ve ne ise o olmayan” varlık olarak, “ne ise o olmaya” doğru atılımda bulunur. Kendisini *sürekli aşma* isteğinin nedeni kendisinin sahip olmadığı, kendinde varlığın özelliği olan “geçirimsizlik ve sonsuz yoğunluk”tur. Eksiklik olan şey olarak, mümkün olana doğru atılımda bulunan kendi-için varlığın isteği, tam da “kendinde haline” gelmektir.

İnsan, yapısı gereği sınırsız *arzu* ile *atılım* halindedir. Amacına her daim yönelen bu varlık, kendisi için mümkün olanları da onları gerçekleştiren keşfeder.

Genel olarak *varlık arzusu* olan bu yapı, *kişinin içindeki insan-gerçekliği* olarak, onun başkalarıyla birlikteliğini oluşturan, yalnızca benzeşmez bireylerin değil, insana özgü bir gerçeğin de var olduğunu olumlamaya imkân veren şey gibi düşünölmek zorundadır. (Sartre, 2009a, s. 703)

Sartre ayrıca bu temel proje ya da insana ilişkin doğrunun özgürce gerçekleşmesinin her yerde tüm arzuların içinde olduğunu belirtmiştir. “*Temel proje her zaman arzular içinde kavranır*” (Sartre, 2009a, s. 704).

Sartre’a göre kişinin temel ve insani yapısını temsil eden “varlık arzusu”nun, “olmak arzusu”nun özgürlük ile ilişkisi nedir? İnsanın bu ontolojik yapısı onun özgürlüğü için bir engel olabilir mi? Sartre “engel olmayacaktır” der ve *özgürlük ile hiçlemenin anlamlı kullanılabileceğini* söyler: “Özgür olduğu söylenebilecek yegâne varlık, kendi varlığını hiçleyen varlıktır. *Hiçleyiş, varlık eksikliğidir*”. *Özgürlük, hiçleme ve varlık eksikliği* aynı şeydir. *Arzu da varlık eksikliği ile özdeş* ise bu durumda “özgürlük, varoluştur ve varoluş özgürlükte özü önceler” (Sartre, 2009a, s. 704).

Varoluş özden önce geldiğine ve varoluş, özgürlük olduğuna göre, özgürlük de özü önceler. İnsanın seçiminden ayrılmaz. Bu seçim, “her bir insan gerçekliğinin kendi varlığından başka bir şey değildir” ve “insan-gerçekliği için var olmak ile kendini seçmek arasında” fark yoktur (Sartre, 2009a, s. 709). Varolmak ile kendini seçmek *aynı şey* ise, insan varlığı seçimden mi ibarettir? Özgür ve bilinçli bir seçim, insanın kendisini kendisine duyurduğu öznel seçimdir. İnsana ilişkin özgürlük ile beraber ele alınan seçim ve arzu kavramları, Sartre’a göre özgürlük ile bir ve aynı şeydir; aynı zamanda da insan gerçekliğidir. Her arzunun, yemek ya da uyumak arzusu kadar, bir sanat eseri yaratma arzusunun da tüm insan gerçekliğini ifade ettiğini söyler. Arzu insan gerçekliğinin varlığı ise, insan-dünya ilişkisinde nasıl bir münasebettir? İnsanın varlık yapısı ile ilgili neyi gösterebilir? Öncelikle *arzu* bir “varlık eksikliği” olarak açıklanmıştır. Buradan hareketle insan gerçekliğini nasıl ifade ettiği önemli görünmektedir.

Varlıklar arası yaşanan münasebet olarak arzu, insanın dünya içindeki nesnelere olan ilişkisidir. İnsan *var değildir*. Şu anda olduğu şeyi az sonra aşıp geçeceği için, onun *var olduğu* söylenemez. *Arzu bu aşma çabasıdır* denebilir. İnsanın, bu varlıklardan ne biri ne de diğeri olmamasının nedeni, *ileriye doğru kaçış* ile *hiçleyişi* gerçekleştirmesidir. Bilinç bu arzu ile kendi-için varlığı olduğundan farklı durumlara sürükler, onu olduğu şeyden ayırır. Bu sürükleniş ve ayrılma nedeniyle onun var olduğu söylenemez. Bir şeyin arzusundan söz edildiğinde bu şey kimi zaman bir parça ekmek, bir ev, “*henüz gerçekleştirilmemiş ama yine de tanımlanmış bir nesnedir: tıpkı sanatçının bir sanat eseri yaratmayı arzulamasında olduğu gibi*”

(Sartre, 2009a, s. 713). Arzu, insanın dünyada çeşitli nesnelere olan bağıdır, onlara yönelimdir. Bilinç hep bir şeyin bilinci olduğu gibi arzu hep bir şeyin arzusudur.

İnsanın somut varoluş kategorilerini, “yapmak, sahip olmak, olmak” bir insan gerçekliği olan arzu-özgürlük-bilinç ilişkisi içinde görmek faydalı olacaktır. Bunlar ele alındıktan sonra ontolojinin arzu hakkında ne öğrettiği açıklanabilir. Bir yaratım aracılığıyla varolan şeyler, herhangi *bir şey, bir eser* bilinçte nasıl vardır? Örneğin insanın araştırmaya koyulduğunda arzu ettiği şey, bilmek arzusu “kendine mal etme”, “sahip olma” ilişkisini ortaya koyar. Bilimsel bir araştırma yapan kişi tıpkı bir sanatçı gibi eserin sahibidir, yaratıcısıdır.

Bilinen nesne, şey olarak benim düşüncemdir. Ve araştırmaya koyulduğumda derinlemesine arzu ettiğim şey tam da budur: düşüncemi şey olarak ve şeyi düşüncem olarak kavramak. Onca çeşitli eğilimleri beraberce kuran bağdaştırıcı münasebet, kendine mal etme, sahip olma münasebetinden başkaca bir şey değildir. (Sartre, 2009a, s.718)

Burada bilmek arzusu, çıkarsız gibi görünse de sahiplenme ilişkisidir.

İnsan özgürlüğünü tıpkı oyun türünden bir etkinlik gibi ifade eden Sartre'a göre oyun “*ilk kaynağı insan olan, ilkelerini insanın kendisinin koyduğu ve konulan ilkelere uyanlardan başkaca sonuçları olmayan bir etkinliktir*” (Sartre, 2009a, s. 719). Kendi nedenini kendine buyuran gerekçesiz yapılan bir seçim gibidir. Edimlerin değerini belirleyen insan, kurallarını da kendisi belirler.

Bir insan kendini özgür olarak kavradığı ve özgürlüğünü kullanmak istediği andan itibaren, esasen içi ne kadar daralmış olursa olsun, etkinliği oyun türündendir: gerçekten de bu faaliyetin ilk ilkesi insandır, doğalaran doğadan (naturenaturee) kurtulur, edimlerinin değerini ve kurallarını kendisi belirler ve yalnızca kendisinin koyup tanımladığı kurallara göre bedel ödemeye razıdır (Sartre, 2009a, s.719).

Kendini özgür olarak keşfetmeye koyulan insan için “oyun arzusu”, temelde “varlık arzusu”dur, (var) *olmak* arzusudur. Buradaki örneklerde ister sanat, ister bilim, ister oyun olsun insanın arzu ettiği şey, “varlığın kendi-

sidir”; “kendinde-varlığın mutlak varlığıdır”. Ontolojinin arzu hakkında ne öğrettiği şimdi belirgindir. Sartre için arzu, (var) *olmak* arzusudur:

Böylece ontolojinin bize öğrettiği şudur: arzu, kökensel olarak varlık arzusudur, olmak arzusudur ve belirgin özelliği de varlık eksikliği karşısındaki özgürlüğüdür. Ama ontoloji aynı zamanda arzunun dünyanın ortasında somut bir varolanla münasebet olduğunu ve bu varolanın kendinde türünde kavradığını da bize öğretir; kendi-içinin bu arzulanan kendindeyle ilişkisinin, sahiplenmek olduğunu öğretir. Demek ki arzunun iki yönlü belirleyiciliği karşındayız: arzu bir yandan kendini ideal bir varoluşa sahip ve kendi-için-kendinde olan belli bir varlık olarak belirler; öte yandan da, hemen her durumda, kendini olumsal ve somut bir kendindeyle ilişki olarak belirleyip onu sahiplenmeye doğru atılımda bulunur. (Sartre, 2009a, s. 724)

İnsan-dünya ilişkisinde insanın varlık ile ilişkisi bir arzu, bu arzu da onu sahiplenmeye doğru atılımda bulunmak yani varlığın kendisine ait olma isteği ise, bu dünyanın içinde sahip olduklarının varlığından yine insanın kendisi *sorumlu* olacaktır. Atılımda bulunacak insanın seçimi (var) *olmak* arzusu mudur yoksa *sahip olmak* arzusu mudur? Arzunun bu iki farklı yöneliminin sonuçları da farklı olacaktır.

Olmak arzusu doğrudan doğruya kendi-içine yöneldiği ve ona, aracısız olarak kendi-için-kendinde olma vasfını kazandırmaya doğru atılımda bulunduğu halde, sahip olmak arzusu kendi-içini dünya üstünde, dünyanın içinde ve dünya boyunca hedef alır... bunlardan biri kendi-içine dönüşsüz olarak varlık kazandırmaya yönelir, öteki de kendilik devresini (circuit de l’ipséité) kurar, yani dünyayı kendi-için ile varlığı arasına sıkıştırır. (Sartre, 2009a, s. 740)

Tüm bunlar bir varlık eksikliğidir. Eksiklik yalnızca insanın dünyasındadır. Hiçleyerek kendisini olduran insanın amacı, kendinde olma *arzusudur*. Bu varlık projesi, varlık arzusudur. Bu yüzden seçer, her şekilde seçer ve seçemezlik edemez. Sonsuz sayıda varoluş kategorisinden herhangi bir tarzı seçer. Bu, seçim (var)olmayı seçmektir.

Sonuç

Sartre'in özgürlüğü, insanın varlığıyla aynılaştırması, "varlığının ku- maş" olarak nitelenmesi, onun varlık görüşündeki kendi-için varlık, hiçlik, bilinç, proje, seçim kavramları bağlantısında ortaya koyulmuştur. İnsan bu dünyaya bırakılmış ve bir başına olduğundan, seçimleriyle baş başa- dır; çünkü ona *yol gösterecek* biri yoktur. "Ne ise o olmayan, ne değilse o olabilen" özelliğiyle kendi-için varlık, bir erek doğrultusunda hareket eden bilinçli bir varlık olarak etkindir. Bilincin *öteye geçme* özelliği, yani verili olanı aşma imkânına sahip insan, kendini sürekli oluşturmak zo- runda olacak ve özünün ötesine geçecektir. Onun, "özgürlüğe mahkûm" olması budur ve bu durum onu, *seçmeye de mahkûm* eder. Bu noktada Sartre'in özgürlük görüşünde, "seçiş" in bu denli önemli olmasının, bazı sorunları beraberinde getirdiği söylenebilir. İnsanın dünya karşısındaki tavrının, seçiminin bu özgürlük görüşünde neden bu denli önemli oldu- ğu soru konusudur. Sartre'a göre herhangi bir davranışı seçebilir insan. Belli bir biçimde olmaya davranmaya iten bir kural olmadığından, şöyle ya da böyle seçmesinin bir önemi de yoktur. Önemli olan, şunu ya da bunu *seçmesidir*. Eylemi özgürlüğüdür. Her neyi seçerse seçsin, seçiminin sorumluluğunu üstlenmek durumundadır, yani insan, dünya karşısındaki tavrından *sorumludur*.

Sartre'in insana ve insanın özgürlüğüne bakışında belirli bir indirgeme vardır. İnsanı, "bilinç", "proje", "seçim", "varlık arzusu" kavramlarıyla ele almıştır. Antropolojik açıdan bakıldığında bu durum, insana bütün olarak bakmayı engellemektedir. Felsefi antropolojinin konusu olan insanı, insa- nın varlık yapısını ele alırken Sartre insanı belirli kavramlara indirgemıştır. Örneğin insanı projeleri olan bir varlık olarak görmek yerine, onun kendi- sini bir proje olarak görmüştür. Sartre'a göre insan daima atılım halinde bir "proje"dir. İsteyen, arzulayan bir varlık olarak bir girişimler zinciridir. İn- san kendini, kim olduğunu, varlığını seçimleriyle öğrenir. İnsanı özgürlük, seçim, hiçleme, bilinç kavramlarıyla ele alan Sartre onu yalnızca bir proje, gerçekleştirilecek bir tasarı olarak görür. Bu da onun hep seçmek, şunu ya da bunu seçmek durumunda olması demektir. İnsan sadece seçimlerden

ibaret bir varlık olabilir mi? Varlığını, ona durmadan yenilenen seçimlerinin öğretecek olması, insanı sırf “seçim”den ibaret varlık olarak görmektedir.

Sartre insanı seçiminden sorumlu yapmış, ona bir sorumluluk yüklemiştir ama seçimi için bir ölçüt belirlememiştir. Ona göre önemli olan her ne olursa olsun seçmektir. Sartre’ın özgürlük ve insan anlayışında görülen insanın seçim ve edimlerden ibaret olmasıdır. Bu seçim, (var)“olmak” seçimidir. İnsan kendini seçerken dünyada varolma tarzını da seçer. Yine burada insan sırf “seçim” yapmaya indirgenmiş, bundan ibaret sayılmıştır.

Varoluşsal psikanalizin varlığı anlama şeklinin etkisi altında insanı çözümlleyen ve sorgulayan Sartre, insanı, “varlık projesi”, “varlık arzusu”, (var)“olmak eğilimi” gibi nitelermelerle de anlamak istemiştir. Sartre’ın tanımlamasıyla “her kişinin kendini kişi kıldığı, yani ne olduğunu kendi kendisine duyurduğu, öznel seçimi, nesnel bir form altında gün ışığına çıkartmaya yönelik bir yöntem”in (Sartre, 2009a, s.711), insanın bir bütün olarak varlık yapısı hakkında, insanla ilgili belirlemelerde *felsefi bir bilgi* ortaya koymak için yeterli olmadığı söylenebilir.

Kaynakça

- Bertholet, D. (2009). *Sartre*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Blay, M. (2012). *Grand dictionnaire de la philosophiesous la direction de Michel Blay*. Paris: Larousse-CNRS Editions.
- De Beauvoir, S. (1981). *La cérémonie des adieux*. Paris: Gallimard.
- Flavigny, B. G. (2012). *Ceux qui ont fait La France*. Paris: Leduc. S Editions.
- Husserl, E. (2003). *Fenemonoloji Üzerine Beş Ders*, (H. Tepe, Çev), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- İyi, S. (2010). ‘Varlık ve Hiçlik: İnsan’, *Baykuş*, 6, 327-330.
- Lasowski, A. W. (2011). *Jean-Paul Sartre, Une Introduction*. Paris: Pocket, Un Département d’Univers Poche
- Mounier, E. (2010). *Introduction aux existentialismes*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes.
- Mougin, H. Cengiz, Ahmet. Holz, Hans Heinz. (2004). *Varoluşçuluk ve Sartre*. İstanbul: Doğa Yayınları.
- Sartre, J-P (1983). *Cahiers pour une morale*. Paris: EditionsGallimard.
- Sartre, J-P. (1985). *Critique de la raison dialectique*. Paris: EditionsGallimard.

- Sartre, J-P. (1992). *İş İştten Geçti*. (Z. Bensan, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Sartre, J-P. (1996). *Akil Çağı/Özgürlük Yolları 1*. (S. Hilav, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Sartre, J-P. (2006). *Saint Genet Comedien et Martyr*. Paris: Editions Gallimard.
- Sartre, J-P. (2009a). *Varlık ve Hiçlik*. (T. Ilgaz & G. Çankaya, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Sartre, J-P. (2009b). *Varoluşçuluk*. (A. Bezirci, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Sartre, J-P. (2009c). *İmgelem*. (A. Tümertekin, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Sartre, J-P. (2012). *Sözcükler*. (S. Hilav, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Tellier, D. (2012). *Apprendre à philosopher avec Sartre*. Paris: Ellipses Edition.
- Tepe, H. (2003). "Giriş" Husserl Edmund. *Fenemonoloji Üzerine Beş Ders*, (Çev. Harun Tepe), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.